

Central Board of Secondary Education
Question Paper 2015
[Official]

By

AglaSem

www.schools.aglasem.com

SET - 4

Series : SSO/1

कोड नं.
Code No. 49/1

रोल नं.

--	--	--	--	--	--	--

Roll No.

परीक्षार्थी कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें ।

Candidates must write the Code on the title page of the answer-book.

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 12 हैं ।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें ।
- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 13 प्रश्न हैं ।
- कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें ।
- इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है । प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जायेगा । 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे ।
- Please check that this question paper contains 12 printed pages.
- Code number given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- Please check that this question paper contains 13 questions.
- **Please write down the Serial Number of the question before attempting it.**
- 15 minutes time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

संस्कृतम् (ऐच्छिकम्)

SANSKRIT (Elective)

अवधि : होरात्रयम्]

निर्धारित समय : 3 घंटे]

Time allowed : 3 hours]

[पूर्णाङ्क : 100

[अधिकतम अंक : 100

[Maximum marks : 100

निर्देशा :

निर्देश :

Instructions :

संकेताभावे सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतेनैव लेखनीयानि ।

जहाँ संकेत न हो, वहाँ सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में ही लिखें ।

Answer all questions in Sanskrit unless instructions are given otherwise.

अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति ।

इस प्रश्नपत्र में चार खण्ड हैं ।

There are four sections in this question paper.

खण्ड: क	:	अपठितांश - अवबोधनम् (अपठितांश - अवबोधन)	15 अङ्काः
Section A	:	Unseen Reading Comprehension	
खण्ड: ख	:	संस्कृतेन रचनात्मकलेखनम् (संस्कृत में रचनात्मक लेखन)	15 अङ्काः
Section B	:	Writing Skills in Sanskrit	
खण्ड: ग	:	पठितांश - अवबोधनम् संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः च (पठितांश-अवबोधन एवं संस्कृत साहित्य परिचय)	40 + 10 = 50 अङ्काः
Section C	:	Reading Comprehension & Introduction to History of Sanskrit Literature	
खण्ड: घ	:	छन्दोऽलङ्काराः (छन्द एवम् अलङ्कार)	20 अङ्काः
Section D	:	Metres and Figures of Speech	

खण्ड: क (Section A)

15 अङ्काः

अपठितांश – अवबोधनम्

अपठितांश – अवबोधन

Unseen Reading Comprehension

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदद्वयं पठित्वा प्रदत्तान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :
निम्नलिखित दोनो अनुच्छेदों को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए :

Read the following **two** passages and answer the given questions in Sanskrit :

(क) प्रथमः अनुच्छेदः

स्वपन् जनः कथं जपं ध्यानं वा कर्तुं शक्नोति । निद्रा जपं च युगपद् न भवतः । निद्रायां मनोवृत्तिः लीना भवति सा च तदेव भवति यद् निद्रायाः पूर्वं च सततम् अचिन्तयत् । अतः जपन् ध्यायन् वा नरः सुष्यात्, एवं पुरुषो यदा उत्थास्यति तदा तदेव पुनः चिन्तयिष्यति यत्सोऽनिद्रितः जपम् अकरोत् यतो वृत्तिर्यत्र लीना भवति तस्मिन् एव सा उदेति । एवं निद्रायाः पूर्वं पश्चाद् वा मनो जपे ध्याने वा प्रलीनं भवेत् ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेनोत्तरत ।

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

एक शब्द में उत्तर दीजिए ।

Answer in one word.

- (i) स्वपन् कः भवति ?
(ii) मनोवृत्तिः निद्रायां कीदृशी भवति ?

(ब) पूर्णवाक्येनोत्तरत ।

2 × 1 = 2

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए ।

Answer in a complete sentence.

पुरुष उत्थाय किं चिन्तयिष्यति ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत ।

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

यथानिर्देश उत्तर दीजिए ।

Answer as directed.

(i) 'उत्थास्यति' अस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'जागृतः' अस्य कः पर्यायः ?

(iii) 'यस्मिन्' अस्य विलोमपदं किम् ?

(iv) 'जनः' अस्य विशेषणं किम् ?

(ख) द्वितीयः अनुच्छेदः

यो जनो यत्र नियुक्तः स्यात् स स्वनियतधर्मस्य स्वनियतकर्मणो वा पालनं निश्चलः अप्रमादः सन् वा कुर्यात् । यदि कश्चित् शासनकर्मसु नियुज्यते तर्हि स स्वराजधर्मम् अवश्यं पालयतु । कश्चित् शिक्षकः चिकित्सालये चिकित्सकः, कार्यालये अध्यक्षः, उद्योगस्य अध्यक्षः, विपणिकारो वा भवितुं शक्नोति, स तत्रैव स्वकर्म, कार्यभारं सत्परिश्रमेण निष्ठया वा परिपूर्णं करोतु । भगवान् श्रीकृष्णः गीतायां यज्ञार्थात् कर्मणः इत्युक्तवान् । अत्र यज्ञशब्दः सार्थको गभीरश्च । भगवतो मतेन तु इदमेव कथयितुं शक्यते यत् निःस्वार्थभावेन श्रेष्ठस्य कर्मणः पालनमेव यज्ञकर्म भवति । अनेनैव रूपेण परमेश्वरस्य पूजनं कुर्वन् मानवः सर्वत्र संसिद्धिं प्राप्नोति ।

प्रश्नाः

(अ) एकपदेनोत्तरत ।

1 × 2 = 2

एक शब्द में उत्तर दीजिए ।

Answer in one word.

(i) जनः कथं कर्मणः पालनं कुर्यात् ?

(ii) मानवः सर्वत्र कां प्राप्नोति ?

(ब) पूर्णवाक्येनोत्तरत ।

2 × 1 = 2

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए ।

Answer in a complete sentence.

शासनकर्मणि नियुक्तः किं करोतु ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत ।

1 × 4 = 4

निर्देशानुसार उत्तर दीजिए ।

Answer as directed.

(i) 'प्राप्नोति' अस्याः क्रियायाः कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'अर्चनम्' अस्य कः पर्यायः अत्र प्रयुक्तः ?

(iii) 'निःस्वार्थः' अस्य विलोमपदं किम् ?

(iv) "स स्वराजधर्मं पालयतु" अत्र 'स' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(द) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत ।

2

इस अनुच्छेद के लिए उपयुक्त शीर्षक संस्कृत में लिखिए ।

Write a suitable title for this passage in Sanskrit.

खण्डः ख (Section B)

15 अङ्काः

संस्कृतेन रचनात्मकलेखनम्

संस्कृत में रचनात्मक लेखन

Writing Skills in Sanskrit

2. मञ्जूषातः उचितसङ्केतान् गृहीत्वा अधोलिखितां कथां पूरयित्वा पुनः लिखत :

1 × 10 = 10

मञ्जूषा से उचित सङ्केत लेकर निम्नलिखित कथा को पूर्णकर लिखिए :

Complete and rewrite the following story, with the help of the words given in the box below :

कथा :

रानीखेतस्य पार्श्वे जेम्समहोदयस्य (i) अस्ति । अत्रत्येषु (ii) 'गन्धक' इति नामा पदार्थः विद्यते ।

तस्य कदुष्णेन जलेन सर्वे (iii) नष्टा भवन्ति । अनेनैव कारणेन सोऽत्र निवसति । अहमपि

वर्षपर्यन्तमत्र (iv) । श्रीमान् भवने (v) एव वसति । अविवाहितोऽस्ति सः । एकः मालाकारः, एकः

पाचकः एकश्च टामीनामकः श्वाऽपि निवसति । एकदा अहं तेन सह मिलितः, सहर्षं च सोऽपि मां प्रति

सख्यभावेन (vi) । आवां बहुकालं यावत् हिन्दीसाहित्ये (vii) च परिचर्चा कुर्वः । शुद्धां हिन्दीभाषां

(viii) सः । तस्य गभीराध्ययनं ज्ञात्वा (ix) जायेऽहम् । स वैष्णवधर्मे (x) सन्

आगरानगरम् आगत्य प्रवक्तुः पदे कार्यं कृतवान् ।

मञ्जूषा

1. चकितो 2. निङ्गरेषु 3. आसक्तः 4. भवनम् 5. वैष्णवे 6. वदति 7. निवसामि
8. उदररोगाः 9. एकाकी 10. अदर्शयत् ।

3. मञ्जूषातः पदानि चित्वा प्रधानमन्त्रिणः “स्वच्छताभियानम्” इति विषयम् अधिकृत्य **पञ्च** वाक्यानि संस्कृतेन लिखत । **1 × 5 = 5**

मञ्जूषा से पदों को चुनकर प्रधानमन्त्री के “स्वच्छताभियान” विषय पर संस्कृत में **पाँच** वाक्य लिखिए ।

Write **five** sentences in Sanskrit on Prime Ministers “Clean Drive” with the help of the words given in the box below.

मञ्जूषा

1. महात्मगान्धिनः जन्मदिवसे, 2. अघोषयत् 3. नव नव, 4. मनोनीतान्, 5. स्वच्छतया, 6. नश्यन्ति, 7. रोगाः, 8. सर्वत्र, 9. राजनीतौ, 10. दैनिके जीवने, 11. गृहे 12. देशे, 13. कार्येषु, 14. तत्परता, 15. स्वच्छम्, 16. मनः, 17. कार्येषु, 18. व्यग्रता, 19. सिद्धिम् ।

खण्ड : ग (Section C)

40 + 10 = 50 अङ्काः

पठितांश – अवबोधनम् संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः च

पठितांश – अवबोधन एवं संस्कृत साहित्य परिचय

Reading Comprehension & Introduction to History of Sanskrit Literature

4. अधोलिखितं पद्यं, गद्यांशं नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

निम्नलिखित पद्य, गद्यांश तथा नाट्यांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए :

Read the following poetry, prose and drama passages and answer the given questions in Sanskrit :

(क) पद्यम्

“यावत्स्वस्थमिदं कलेवरगृहं यावच्च दूरे जरा,
यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत्क्षयो नायुषः ।
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्,
प्रोद्दीप्ते भवने च कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥”

प्रश्नाः

(अ) एकपदेनोत्तरत ।

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

एक शब्द में उत्तर दीजिए ।

Answer in one word.

(i) जरा कुत्र अस्ति ?

(ii) कीदृशः प्रयत्नः कार्यः ?

- (ब) पूर्णवाक्येनोत्तरत । 2 × 1 = 2
 पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए ।
 Answer in a complete sentence.
 प्रदीप्ते भवने किं न युक्तम् ?

- (स) यथानिर्देशमुत्तरत । $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
 यथानिर्देश उत्तर दीजिए ।
 Answer as directed.
 (i) 'शक्तिः' अस्य विशेषणं किम् ?
 (ii) 'शरीरम्' अस्य कः पर्यायः ?
 (iii) 'इदम्' इति सर्वनामपदं कस्य कृते प्रयुक्तम् ?
 (iv) किं 'सम्बद्धम्' अव्ययपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(ख) गद्यांशः

“तस्मै राज्ञे व्ययार्थं रत्नचतुष्टयं दास्यामि । एतेषां माहात्म्यम् - एकं रत्नं यद्वस्तु स्मर्यते तद्ददाति । द्वितीयरत्नेन भोजनादिकम् अमृततुल्यम् उत्पद्यते । तृतीयरत्नात् चतुरङ्गबलं भवति । चतुर्थाद् रत्नादिदिव्याभरणानि जायन्ते । तदेतानि रत्नानि गृहीत्वा राज्ञो हस्ते प्रयच्छति ।”

प्रश्नाः

- (अ) एकपदेनोत्तरत । $\frac{1}{2} \times 2 = 1$
 एक पद में उत्तर दीजिए ।
 Answer in one word.
 (i) प्रथमेन रत्नेन किं स्मर्यते ?
 (ii) अमृततुल्यं किमुत्पद्यते ?
- (ब) पूर्णवाक्येनोत्तरत । 2 × 1 = 2
 पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए ।
 Answer in a complete sentence.
 (अहम्) राज्ञे किं दास्यामि ?
- (स) यथानिर्देशमुत्तरत । $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
 निर्देशानुसार उत्तर दीजिए ।
 Answer as directed.
 (i) 'ददाति' अस्य कर्तृपदं किम् ?
 (ii) 'आदाय' अस्य कः पर्यायः अत्र प्रयुक्तः ?
 (iii) 'एतेषां माहात्म्यम्' अत्र 'एतेषाम्' इतिपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?
 (iv) 'विषम्' अस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(ग) नाट्यांशः

- “कौसल्या जात ! अस्ति ते माता ? स्मरसि वा तातम् ?
 लवः नहि ।
 कौसल्या ततः कस्य त्वम् ?
 लवः भगवतः सुगृहीतनामधेयस्य वाल्मीकेः ।
 कौसल्या अयि जात ! कथयितव्यं कथय ।
 लवः एतावदेव जानामि । (प्रविश्य सम्भ्रान्ताः)
 बटवः कुमार ! कुमार ! अश्वोऽश्व इति कोऽपि भूतविशेषो जनपदेष्वनुश्रूयते,
 सोऽयमधुनाऽस्मामिः स्वयं प्रत्यक्षीकृतः ।”

प्रश्नाः

(अ) एकपदेनोत्तरत ।

 $\frac{1}{2} \times 2 = 1$

एक शब्द में उत्तर दीजिए ।

Answer in one word.

(i) 'वाल्मीकेः' अस्य किं विशेषणम् ?

(ii) अस्माभिः कः भूतविशेषः प्रत्यक्षीकृतः ?

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

 $2 \times 1 = 2$

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए ।

Answer in a complete sentence.

भूतविशेषोऽश्व कुत्र अनुश्रूयते ?

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत ।

 $\frac{1}{2} \times 4 = 2$

निर्देशानुसार उत्तर दीजिए ।

Answer as directed.

(i) 'अनुश्रूयते' अस्य कर्तृपदं किम् ?

(ii) 'अस्माभिः' इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?

(iii) 'इदानीम्' अस्य कः पर्यायः अत्र प्रयुक्तः ?

(iv) 'परोक्षीकृतः' अस्य विलोमपदं किम् ?

5. शब्दार्थान् मेलयित्वा लिखत ।

$$\frac{1}{2} \times 4 = 2$$

शब्दों का अर्थों से मिलान कर लिखिए :

Match the words with their meanings and rewrite the same :

शब्दाः	अर्थाः
(अ) अभिधीयसे	(i) पठितम्
(ब) अधीतम्	(ii) पीडिताः
(स) खलीकरोति	(iii) कथ्यसे
(द) विक्लवाः	(iv) दुष्टीकरोति ।

6. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत :

$$1 \times 4 = 4$$

रेखाङ्कित पदों के आधार पर प्रश्न निर्माण कीजिए :

Frame questions on the basis of underlined words.

- 'अन्धन्तम्: प्रविशन्ति ।'
- 'तदध्वावतोऽन्यानत्येति ।'
- 'असूर्या नाम ते लोकाः'
- 'दिदेश कौत्साय समस्तमेव ।'

7. अधोलिखितभावार्थयोः रिक्तस्थानपूर्तिं मञ्जूषापदसहायतया कृत्वा लिखत :

$$\frac{1}{2} \times 12 = 6$$

निम्नलिखित दोनों भावार्थों में मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से रिक्त स्थानों की पूर्ति कर लिखिए :

Fill in the blanks in the following two explanations with the help of the words given in the box and rewrite the same :

- “असूर्या नाम ते लोका अन्धेन तमसावृताः”
तांस्ते प्रेत्याभिगच्छन्ति ये के चात्महनो जनाः ।।”

भावार्थः

संसारे स्वेच्छया मृत्योः (i) महत्पापं भवति । ये जनाः (ii) भवन्ति ते मृत्योः

(iii) यान् लोकान् प्राप्नुवन्ति तत्र (iv) अन्धकारः भवति (v) कीदृशम् अपि

(vi) न भवति अतः आत्मवधो नैव कार्यः ।

- (ब) “नालम्बते दैष्टिकतां न निषीदति पौरुषे ।
शब्दार्थो सत्कविरिव द्वयं विद्वानपेक्षते ॥”

भावार्थः

यथा श्रेष्ठः कविः (i) प्रकाशयितुं (ii) तेषाम्, अर्थम् (iii) एव प्रयुङ्क्ते येन
कविता (iv) स्यात् एवमेव राजा अपि न केवलं (v) आश्रयते न वा केवलं
(vi) ।

मञ्जूषा

1. पदानि, 2. प्रभावपूर्णा, 3. वरणम्, 4. अनन्तरम्, 5. तत्र, 6. सुखम्, 7. स्वकवित्वम्,
8. अभिज्ञाय, 9. एतादृशाः, 10. महान्, 11. भाग्यम्, 12. पुरुषार्थम् ।

8. अधोलिखितयोः श्लोकयोः अन्वयद्वये रिक्तस्थानपूर्तिं कुरुत :

$$1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3$$

निम्नलिखित दोनों श्लोकों के अन्वयों में रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए :

Fill in the blanks in the following prose-order renderings of the **two** verses :

- (अ) “तथेति तस्यावितथं प्रतीतः, प्रत्यग्रहीत्संगरमग्रजन्मा ।

गामात्तसारां रघुरप्यवेक्ष्य निष्क्रष्टुमर्थं चकमे कुबेरात् ॥”

अन्वयः

तथा इति अवितथं (i) अग्रजन्मा संगरम् प्रत्यग्रहीत् । रघुः अपि गाम् (ii) अवेक्ष्य
कुबेरात् (iii) निष्क्रष्टुं चकमे ।

- (ब) “गिरौ कलापी गगने पयोदो लक्षान्तरेऽर्कश्च जले च पद्मम् ।

इन्दुद्विलक्षे कुमुदस्य बन्धुर्यो यस्य मित्रं न हितस्य दूरम् ॥”

अन्वयः

गिरौ कलापी गगने पयोदः लक्षान्तरे (i) अर्कः जले च पद्मम् द्विलक्षे (ii) कुमुदस्य
बन्धुः यः यस्य मित्रम् हि तस्य (iii) न ।

9. यथानिर्देशम् उत्तरत ।

निर्देशानुसार उत्तर दीजिए ।

Answer as directed.

(अ) कर्तृपदं क्रियापदं च चिनुत ।

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

कर्ता एवं क्रियापद चुनिए ।

Select the subject and the verb.

(i) 'नाशयति च पुरुषमत्यासङ्गो विषयेषु ।'

(ii) 'अहं देशसेवां कर्तुं गृहाद् बहिरभवम् ।'

(ब) विशेषणपदं चिनुत ।

$1 \times 2 = 2$

विशेषण पद चुनिए ।

Select the adjective.

(i) 'महाराज ! नववार्षिकी मे कन्या ।'

(ii) 'सप्त ग्रहाः स्वर्गं परितो भ्रमन्ति ।'

(स) अधोलिखितपङ्क्तिद्वये रेखाङ्कित-सर्वनामपदे काभ्यां प्रयुक्ते ?

$1 \times 2 = 2$

निम्नलिखित दो पङ्क्तियों में रेखाङ्कित सर्वनाम पद किनके लिए प्रयुक्त हुए हैं ?

In the following **two** lines for whom are the underlined pronouns used ?

(i) 'यद्रत्नं रत्नाभरणादिकं सूते तद् ग्राह्यम् ।'

(ii) 'अहं मोदकस्यैकं ग्रासमगृह्णाम् ।'

(द) अधोलिखितपङ्क्तिद्वये 'कठोरा' तथा 'मिलितुम्' इति पदयोः समानार्थकपदे चित्वा लिखत :

$1 \times 2 = 2$

निम्नलिखित दो पङ्क्तियों में 'कठोर' तथा 'मिलने के लिए' इन पदों के समानार्थक पद चुनकर लिखिए :

Select and write the synonyms of the words 'Harsh' and 'to join' from the **two** lines given below :

(i) भोजनगोष्ठ्यां समवेतुं प्राबल्यस्य प्रवाह आसीत् ।

(ii) करवालधारा प्रसिद्धा लोकेषु ।

(य) कः कं कथयति ?

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

कौन किसको कह रहा है ?

Who is saying this to whom ?

(i) 'भगवान् त्वां दीर्घजीविनं कारयतु ।'

(ii) 'भो राजन् ! त्वय्येवंविधं सहजमौदार्यं विद्यते ।'

10. (अ) अधोलिखितलेखकानाम् **एकस्य** काव्यं लिखत : 1 × 5 = 5
 निम्नलिखित लेखकों के किसी **एक** काव्य का नाम लिखिए :
 Write the names of any **one** work of each of the following poets :
 कालिदासः, भारविः, दण्डी, भवभूतिः, व्यासः ।
- (ब) अधोलिखितरचनानाम् लेखकानां नामानि लिखत : 1 × 5 = 5
 निम्नलिखित रचनाओं के लेखकों के नाम लिखिए :
 Write the names of the authors of the following works :
 1. समुद्रसङ्गमः 2. प्रबन्धपारिजातः 3. नीतिशतकम् 4. शिशुपालवधम् 5. पञ्चतन्त्रम् ।

खण्ड: घ (Section D)

10 + 10 = 20 अङ्काः

छन्दोऽलङ्काराः

छन्द एवं अलङ्कार

Metres and Figures of Speech

11. (अ) प्रश्नान् उत्तरत । 1 × 2 = 2
 प्रश्नों के उत्तर दीजिए ।
 Answer the questions.
 (i) 'सूर्यस्य' अत्र अवर्णः दीर्घो लघुः वा ।
 (ii) नगणस्य स्वरूपं लिखत ।
- (ब) अधोलिखितपरिभाषाः पूरयत : 1 × 4 = 4
 निम्नलिखित परिभाषाओं को पूर्ण कीजिए :
 Complete the following definitions :
 (i) उक्ता _____ तभजाजगौ गः ।
 (ii) रसै रुद्रैश्छिन्ना _____ शिखरिणी ।
 (iii) _____ वंशस्थमुदीरितं जरौ ।
 (iv) ननम _____ मालिनी _____ ।
- (स) **एकस्य** छन्दस उदाहरणं लिखत । 2 × 1 = 2
एक छन्द का उदाहरण लिखिए ।
 Give the example of the **one** metre.
 अनुष्टुप्, मन्दाक्रान्ता ।

- (द) अधोलिखितश्लोकस्य चरणे किं छन्दः ? 2 × 1 = 2
निम्नलिखित श्लोक के चरण में कौन सा छन्द है ?
What is the Metre in the following line ?
‘तवार्हतो नाभिगमेन तृप्तम् ।’
अथवा/OR
‘सत्सङ्गतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ।’
12. (अ) कस्यचिदेकस्य शब्दालङ्कारस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत । 3
किसी एक शब्दालङ्कार का सोदाहरण लक्षण लिखिए ।
Define and give example of any **one** of the following :
यमकम्, श्लेषः ।
- (ब) कस्यचिदेकस्य अर्थालङ्कारस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत । 1 × 3 = 3
किसी एक अर्थालङ्कार का लक्षण एवं उदाहरण लिखिए :
Define and give example of any **one** of the following :
रूपकम्, अर्थान्तरन्यासः ।
13. (अ) अधः प्रदत्तासु पंक्तिषु अलङ्कारं निर्दिशत : 1 × 2 = 2
निम्नलिखित पंक्तियों में अलङ्कार का निर्देश कीजिए :
What are the figures of speech in the following lines ?
(i) स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः ।
(ii) रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना ।
- (ब) अधोलिखितपरिभाषाद्वयं पूरयत : 1 × 2 = 2
निम्नलिखित दोनों परिभाषाओं को पूर्ण कीजिए :
Complete the following definitions :
(i) अनुप्रासः वैषम्येऽपि..... यत् ।
(ii) श्लिष्टैः पदैर..... श्लेष..... ।

Central Board of School Education

Marking Scheme 2015

[Official]

अंक-योजना (Marking Scheme) XII Class 2015
संस्कृतम् (Sanskrit Elective) Set 4(Code 49/1)

कृपया ध्यान दीजिए :

- 1। कुछ प्रश्नों के विकल्पात्मक उत्तर भी हो सकते हैं। इस अंक योजना में दिए गए उत्तर निदर्शनात्मक हैं। इनके अतिरिक्त भी संदर्भानुसार सही उत्तर हो सकते हैं, अतः अंक दिए जाएँ।
- 2। अनुच्छेद अथवा श्लोकों पर आधारित प्रश्न अवबोधनात्मक हैं। विद्यार्थी अनुच्छेद में दिए गए शब्दों के स्थान पर पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग भी कर सकते हैं इसके लिए भी अंक दिए जाएँ। विद्यार्थी उत्तर देते समय उपयुक्त विभक्ति अथवा वचन का प्रयोग नहीं करते तो अंशतः अंक काटे जाएँ संपूर्ण नहीं।
- 3। त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अंक काटे जाएँ न कि पूरे अंक।
- 4। आंशिक दृष्टि से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अंक अवश्य दिए जाएँ।

संकेतात्मक उत्तर व अंक विभाजन :

खण्ड: 'क' (Section-A)(अपठित अवबोधनम्)

15 अङ्काः

1। (क) प्रथमः अनुच्छेदः

(अ) एकपदेन उत्तरत। प्रत्येक भाग के लिए $\frac{1}{2}$ अंक।

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

(i) जनः

(ii) लीना

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - एक प्रश्न। 2 अंक।

$2 \times 1 = 2$

पुरुषो यदा..... उदेति।

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत- चार प्रश्न। प्रत्येक भाग के लिए $\frac{1}{2}$ अंक।

$\frac{1}{2} \times 4 = 2$

(i) पुरुषः

(ii) अनिद्रितः

(iii) तस्मिन्

(iv) स्वप्न

(ख) द्वितीयः अनुच्छेदः

(अ) एकपदेन उत्तरत। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक।

$1 \times 2 = 2$

(i) निश्चलः अथवा अप्रमादः

(ii) संसिद्धिं

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - एक प्रश्न। 2 अंक।

$2 \times 1 = 2$

यदि कश्चित् शासनकर्मसु..... पालयतु।

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत- चार प्रश्न। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक।

$1 \times 4 = 4$

(i) मानवः

(ii) पूजनम्

(iii) स्वार्थः

(iv) मानवाय अथवा जनाय

(द) स्वकर्मणः पालनम् अथवा निष्काम कर्म अथवा गीतायाः सारः अन्य उपयुक्त शीर्षक।

2

खण्डः 'ख' (Section-B)(रचनात्मकं कार्यम्)

15 अङ्काः

2। कथालेखनम् - 10 रिक्तस्थान । प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक।

$1 \times 10 = 10$

(i) भवनम्	(vi) अदर्शयत्
(ii) निझरिषु	(vii) वैष्णवे
(iii) उदररोगाः	(viii) वदति
(iv) निवसामि	(ix) चकितो
(v) एकाकी	(x) आसक्तः

3। अनुच्छेदलेखनम्

$1 \times 5 = 5$

बच्चों से प्रदत्तविषयाधारित सरल, संक्षिप्त वाक्य अपेक्षित है। केवल वाक्य की शुद्धता देखी जाए। इस प्रश्न का प्रमुख उद्देश्य वाक्य रचना है। वाक्य लघु अथवा दीर्घ हो यह महत्वपूर्ण नहीं। व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध होने पर पूर्ण अंक दिए जाएँ। मंजूषा में दिए गए शब्द सहायतार्थ हैं, बच्चे शब्द चुने अथवा नहीं - आवश्यक नहीं। वे स्वयं शब्दों का प्रयोग कर वाक्य -निर्माण कर सकते हैं। बच्चे स्वयं भी मंजूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि भी बदल सकते हैं अतः अंक दिए जाएँ। त्रुटियों के अंक अंशतः काटे जाएँ। पूर्णतया शुद्ध होने पर ही 5 अंक दिए जाएँ। प्रत्येक वाक्य के लिए 1 अंक है।

खण्डः 'ग' (Section-C)(पठितांश अवबोधनम्संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः च) 50 अंकाः

4। (क) पद्यम् (अ) एकपदेन उत्तरत - - दो प्रश्न । प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक।

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

- (i) दूरे
(ii) महान्

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - एक प्रश्न के लिए 2 अंक।

2

.....कूपखननं.....।

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - 4 प्रश्न ।

- (i) अप्रतिहता
(ii) कलेवरगृहम्
(iii) शरीरस्य
(iv) यावत् -तावत्

$\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2}$

(ख) गद्यांशः (अ) एकपदेन उत्तरत - - दो प्रश्न । प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक।

$\frac{1}{2} \times 2 = 1$

- (i) वस्तु
(ii) भोजनादिकम्

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - एक प्रश्न के लिए 2 अंक।

2

.....रत्नचतुष्टयं.....।

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - 4 प्रश्न ।

- (i) वस्तु
(ii) गृहीत्वा
(iii) रत्नेभ्यः
(iv) अमृतम्

$\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2}$
 $\frac{1}{2}$

(ग) नाट्यांशः (अ) एकपदेन उत्तरत - - दो प्रश्न । प्रत्येक के लिए $\frac{1}{2}$ अंक ।

$$\frac{1}{2} \times 2 = 1$$

- (i) सुगृहीतनामधेयस्य
(ii) अश्वः

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत - एक प्रश्न के लिए 2 अंक ।
.....जनपदेषु ।

2

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत - 4 प्रश्न ।

- (i) भूतविशेषः
(ii) बटुभ्यः
(iii) अधुना
(iv) प्रत्यक्षीकृतः

$$\frac{1}{2}$$

$$\frac{1}{2}$$

$$\frac{1}{2}$$

$$\frac{1}{2}$$

5 | शब्दार्थ -संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल क्रमसंख्या लिख सकते हैं अंक दिए जाएँ । वर्तनी आदि की दृष्टि से अंक अंशतः ही काटे जाएँ । प्रत्येक भाग के लिए $\frac{1}{2}$ अंक ।

$$\frac{1}{2} \times 4 = 2$$

- (अ) अभिधीयसे (iii) कथ्यसे
(ब) अधीतम् (i) पठितम्
(स) खलीकरोति (iv) दुष्टीकरोति
(द) विक्लवाः (ii) पीडिताः

6 | प्रश्न निर्माण संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं । वर्तनी आदि की दृष्टि से अंक अंशतः ही काटे जाएँ । प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक

$$1 \times 4 = 4$$

- (i) किम्
(ii) कान्
(iii) के
(iv) कस्मै

7 | भाव-संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं । प्रत्येक भाग के लिए $\frac{1}{2}$ अंक

$$\frac{1}{2} \times 12 = 6$$

- (अ) (i) वरणम् (ii) एतादृशाः (iii) अनन्तरम् (iv) महान् (v) तत्र (vi) सुखम्
(ब) (i) स्वकवित्वम् (ii) पदानि (iii) अभिज्ञाय (iv) प्रभावपूर्णा (v) भाग्यम् (vi) पुरुषार्थम्

8 | अन्वय-संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं । प्रत्येक भाग के लिए $\frac{1}{2}$ अंक

$$\frac{1}{2} \times 6 = 3$$

- (अ) (i) प्रतीतः (ii) आत्तसाराम् (iii) अर्थ
(ब) (i) च (ii) इन्दुः (iii) दूरम्

9 | यथानिर्देशम् उत्तरत इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं ।

- (अ) (i) कर्तृपदं = अत्यासङ्गः क्रियापदं = नाशयति (ii) कर्तृपदं = अहं क्रियापदं = अभवम् $\frac{1}{2} \times 4 = 2$
(ब) (i) नववार्षिकी (ii) सप्त $1 \times 2 = 2$
(स) (i) रत्नाय (ii) नायाराय $1 \times 2 = 2$
(द) (i) करवाला (ii) समवेतुं $1 \times 2 = 2$
(य) (i) मेरी - नायारम् (ii) पुत्तलिका-राजानम् / भोजम् $\frac{1}{2} \times 4 = 2$

10 | लेखक व काव्य । दिए गए उत्तरों के अतिरिक्त भी अन्य उपयुक्त उत्तरों के लिए अंक दिए जाएँ। उत्तरों में वर्तनी आदि की दृष्टि से

अनुपाततः अंक काटे जाएँ न कि पूर्ण। प्रत्येक भाग के लिए $\boxed{1}$ अंक ।

(अ) (i) कालिदासः -रघुवंशम् $\boxed{1 \times 5 = 5}$

(ii) भारविः - किरातार्जुनीयम्

(iii) दण्डी - दशकुमारचरितम्

(iv) भवभूतिः - उत्तरारामचरितम्

(v) व्यासः - महाभारतम्

(ब) (i) समुद्रसङ्गमः -दाराशिकोहः $\boxed{1 \times 5 = 5}$

(ii) प्रबन्धपारिजातः -भट्टः मधुरनाथशास्त्री

(iii) नीतिशतकम् -भर्तृहरिः

(iv) शिशुपालवधम् -माघः

(v) पञ्चतन्त्रम् -विष्णुशर्मा

खण्डः 'घ' (Section-D)(छन्दो ऽलङ्कारः)

20 अङ्काः

11 | प्रश्नान् उत्तरत।

(अ) (i) दीर्घः (ii) । । । $\boxed{1 \times 2 = 2}$

(ब) (i) वसन्ततिलका (ii) यमनसभलागः (iii) जतौ तु (iv) यययुतेयं- भोगिलोकैः $\boxed{1 \times 4 = 4}$

(स) (i) वागार्थाविव संपृक्तौ अथवा अन्य उपयुक्त उत्तर $\boxed{2 \times 1 = 2}$

(ii) काश्चित्कान्ताविरह..... अथवा अन्य उपयुक्त उत्तर

(द) (i) उपेन्द्रवज्रा अथवा (ii) वसन्ततिलका $\boxed{2 \times 1 = 2}$

12 | (अ) शब्दालङ्कार

(i) यमकम् - सत्यर्थे $\boxed{3}$

अथवा

(ii) श्लेषः - शिल्पैः पदैः

(ब) अर्थालङ्कार $\boxed{3}$

(i) रूपकम्- रूपकं रूपितारोपो..... ।
उदाहरणः अस्मिन् महामोहमये कटाहै अथवा अन्य उपयुक्त उत्तर

अथवा

(ii) अर्थान्तरन्यासः- सामान्यं वा विशेषेण.....समर्थते सः अर्थान्तरन्यासः ।

उदाहरणः यावदर्थपदां वाचमेवमादाय माधवः अथवा अन्य उपयुक्त उत्तर

13 (अ) अलङ्कार $\boxed{1 \times 2 = 2}$

(i) उत्प्रेक्षा

(ii) यमकम्

(ब) परिभाषा $\boxed{1 \times 2 = 2}$

(i) शब्दसाम्यम् - स्वरस्य

(ii) रनेकार्थभिधाने - इष्यते
